
THE TEACHER' ROLE FOR THE FORMATION OF THE POLITICAL CULTURE

Petrana Stoykova

South-West University „Neofit Rilski” - Blagoevgrad, Republic of Bulgaria, petrana_stoikova@abv.bg

Adem Zarbash

South-West University „Neofit Rilski” - Blagoevgrad, Republic of Bulgaria, adem.zarbash@abv.bg

Abstract: The term „culture“ is one of the most polysemantic concepts. The definitions of culture are between 250 and 500 and they are nuanced in different aspects. There is no clear consensus on the nature of culture. The culture is a product of public life and it has a complex multi layered structure. Political culture (the civic education) is a part of the culture of man and society in general. It can be defined as „a system of consciously formed and permanently preserved views of values in public life and the patterns of practical behavior that determine the person's place in the political process and its relations with other people as well as the positions of the citizen towards the institutions of power”⁷⁷.

The political culture of a particular social group is formed under various factors of influence: the strong influence of citizens' feelings towards their state as a basic institution in the political system; the egalitarian attitude in thinking; the literacy of the group members; the frequency of the status changes in the society; the role of the traditional spiritual institutions (especially the church) in the private and public life; citizens ability of communicating with the world culture.

The formation of the political culture (like the general culture) is not a one-time act, but a complex and multi-directional activity. The process of her mastering pass through four main stages. The first stage can be called *a stage of political self-education*, the second is defined as *political education*, the third represents *political participation* and the fourth stage of political culture is defined as *political creation*. The agents of socialization and education are at the core of this process, which assume their styding as separate factors of formation this type of culture.

The agents of socialization under the conditions of today are the family, the school, the mass media, the labor force and the barrack for the men. In any case, the family plays a major role in the life of the individual. If it is unable to fulfill its socializing and educational functions, the functions have been seized by the society and its institutions.

The considerable changes in the functions of the contemporary family and its transformation into an area of insecurity are related to increasing the role of the state in the educational process through educational institutions. The teacher is the most important factor for the mastering of the political knowledge and the following of the political values and political principles.

Keywords: culture, politics, education, teacher

РОЛЯТА НА УЧИТЕЛЯ ЗА ФОРМИРАНЕ НА ПОЛИТИЧЕСКАТА КУЛТУРА**Петрана Стойкова**

Югозападен „Неофит Рилски” - Благоевград, Република България, petrana_stoikova@abv.bg

Адем Зърбаш

Югозападен „Неофит Рилски” - Благоевград, Република България, adem.zarbash@abv.bg

Резюме: Понятието „култура” е едно от най-многозначните. Между 250 и 500 са определенията за култура, нюансирани в един или друг аспект. Не съществува достатъчно ясен консенсус относно нейната природа. Тя е продукт на обществения живот и има сложна многопластова структура. Политическата култура (гражданското възпитание) представлява част от културата на човека и обществото изобщо. Тя може да се определи като „система от съзнателно формирани и трайно съхранени възгледи за ценностите в обществения живот и образците на практическото поведение, които определят мястото на личността в

⁷⁷ Митев, Т. 2001. *Основи на политическата наука (политология)*, стр. 120.

политическия процес, отношенията ѝ с останалите хора и позициите на гражданина към институциите на властта”⁷⁸.

Политическата култура на отделна социална група се формира под влиянието на различни фактори: силното влияние на чувствата, които гражданите изпитват към държавата си като основна институция в политическата система; егалитарната нагласа в мисленето; грамотността на членовете на групата; честотата с която се извършват статусните промени в обществото; ролята, която традиционните духовни институции, особено църковните играят в личния и обществения живот; възможността за общуване със световната култура.

Подобно на общата култура, изграждането на политическата култура не е еднократен акт, а сложна и многопосочна дейност. Процесът на овладяването ѝ минава най-общо през четири основни фази. Първата фаза може да се нарече *фаза на политическо самообразование*, втората да се определи като *политическо възпитание*, третата представлява *политическо участие*, а четвъртата фаза на политическата култура се дефинира като *политическото творчество*. В основата на целия този процес стоят агентите (инстанциите) на социализация и възпитание⁷⁹, което предполага изучаването им като отделни фактори за формирането на разглеждания вид култура.

От социализаторите (агентите) в съвременни условия определящи са семейството, училището, средствата за масова информация, трудовия колектив и казармата при мъжете. Във всички случаи семейството е това, което играе основна роля в живота на индивида. Тогава, когато обаче то не е в състояние да изпълнява своите социализиращи и възпитателни функции, те се извеждат от обществото и неговите институции.

Съществените изменения на функциите на съвременното семейство и превръщането му в пространство на несигурност води до нарастване на ролята на държавата във възпитателния процес посредством образователните институции. Учителят е този, който най-пряко влияе за овладяването на политическото знание и следването на важните за обществото политически ценности и принципи.

Ключови думи: култура, политика, образование, учител

1. УВОД

Политическата култура е толкова стара, колкото и политиката. Тя се ражда с човешката цивилизация. С термина политическа култура се търси обяснение на най-разнообразни феномени и процеси. Той е очевидно двукомпонентен - обвързва политика и култура. Най-общите му употреби и интерпретации са също две. Част от изследователите определят политическата култура преди всичко *като култура*, като прилагателното „политическа“ само пояснява политическия аспект на социална култура. Обратно, други изследователи (преди всичко съвременните) разглеждат политическата култура *като дял на политическия процес*, съществен механизъм във функционирането на политическата система, ценностно определение на политическото поведение⁸⁰. Днешната интерпретация на понятието, обаче губи терминологичното раздвоение поради „движението напред на самата политическа наука, натрупването на теории на средно равнище за различни политически култури, акумулирането на значителни бази данни за тях, както и господството на изследователската прагматика над философското съзерцание от миналото“⁸¹. Арсенала от политическо знание се увеличава и се превръща във все по-голямо предизвикателство в условията на глобализация.

2. ЗНАЧЕНИЕ НА ГРАЖДАНСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ И ВЪЗПИТАНИЕ

Най-общо образованието може да се разглежда като „необходим процес на ученичество, който дава на индивида средствата за неговото лично разгръщане и социално интегриране“⁸². То се характеризира с двойна функция. Чрез използване на подходящи педагогически средства образованието си поставя двойка цел: обърнато към индивида – цели да му даде познанията и културните инструменти, които ще улеснят личното му разгръщане; обърнато към обществото в неговата цялост – има мисията да позволи хармонично

⁷⁸ Пак там.

⁷⁹ Пак там, с. 122-127.

⁸⁰ Танев, Т. 2012. Политическата култура, с. 30.

⁸¹ Пак там.

⁸² Форест, Ф. 2001. 50 ключови думи на съвременната обща култура, с. 242.

и плодотворно присъединяване на индивида към общността, при това както в икономически, така също в нравствен и политически план⁸³.

В условията на глобализация втората посочена цел на образованието придобива все по-голямо значение. Според Улрих Бек „един от големите политически отговори на глобализацията гласи: изграждане и разширяване на обществото на образованието и знанието: удължаване, а не съкращаване на образованието; отслабване или отхвърляне на неговото тясно обвързване с определени работни места и професии и ориентиране на процесите на образование към широко приложими ключови квалификации; под тази ключова дума се разбира вече не само „гъвкавост“ или „цял живот учене“, до тях се нареждат и социалната компетентност, способността за работа в екип, способността за справяне с конфликтни ситуации, разбирането на различни култури, комплексното мислене, боравенето с несигурностите и парадоксите на втората модерност“⁸⁴. Освен това той отбелязва, че вместо да подпомагат финансово „германски фирми“, политиките би трябвало да влагат парите в знания и образование, за да помагат на гражданите да придобият онези способности и ориентации, които ще им дадат възможност да се ориентират в транснационалните пейзажи и противоречия на световното общество⁸⁵.

От тази гледна точка гражданското образование разбираемо в най-широк смисъл като означаващо всички процеси, които засягат възрастта, задълженията, способностите и действията на хората като членове или бъдещи членове на общностите (обществата)⁸⁶, се превръща във важна предпоставка за формирането на личности, отговорни и способни да се справят с предизвикателствата на динамичните обществени промени.

Гражданското образование и възпитание не случайно биват заложили още в ранните етапи от развитието на личността. Същността на гражданското образование се изразява в подпомагане развитието на младия гражданин. Още в предучилищна възраст детето опознава себе си и изучава основите правила за съвместен училищен живот, а това води до развитието на навици, които са в основата на гражданския живот⁸⁷.

Петя Конакчиева отбелязва, че възпитаването на гражданска култура се свързва със социализиране на децата към тяхната общност. Гражданската култура предполага формиране на гражданско съзнание, социалноориентирано поведение, уважение към общочовешки ценности, възпитаване в патриотизъм и в толерантност към другостта и различието. Същевременно тя се свързва „с проява на личностна свобода, с поемане на отговорност за себе си и за другите, с познаване и отстояване на своите права, свободи и отговорности, с осъзнаване на отношенията с околните, с овладяване на адаптивни механизми за активно и конструктивно социално участие в ежедневни и празнични ситуации, със съпричастност и отвореност към демократичния свят“⁸⁸.

Чрез гражданското образование и възпитание индивидът усвоява необходимите социални знания и умения за изпълнение ролята си на гражданин. Той бива обучен да упражнява правата си и да изпълнява задълженията си, да решава междуличностни, местни, локални, национални и глобални проблеми, проявявайки конструктивно, прагматично и критично мислене, свобода на мисълта и независимост на волята⁸⁹.

3. ФАКТОРИ ЗА ФОРМИРАНЕ НА ПОЛИТИЧЕСКАТА КУЛТУРА

⁸³ Пак там.

⁸⁴ Бек, У. 2002. Що е глобализация? Заблудите на глобализма – отговори на глобализацията, с. 211.

⁸⁵ Пак там.

⁸⁶ Stanford Encyclopedia of Philosophy. Civic Education. *First published Thu Dec 27, 2007; substantive revision Thu May 30, 2013.* <https://plato.stanford.edu/entries/civic-education/>

⁸⁷ Мехмед, М. Предпоставки за полагане на основите на гражданска култура в програмата за подготвителна група в детската градина - образователно направление „социален свят”. www.Predpostavki_za_polagane_na_osnovite.doc

⁸⁸ Конакчиева, П. Педагогически модел за възпитаване на социална и гражданска култура при ориентиране на три-петгодишните деца в света, с. 153.

⁸⁹ Мехмед, М. Предпоставки за полагане на основите на гражданска култура в програмата за подготвителна група в детската градина - образователно направление „социален свят”. www.Predpostavki_za_polagane_na_osnovite.doc

Политическата култура на всеки народ (даже на отделните социални групи) се формира под влиянието на различни фактори. Според Трендафил Митев познаването на тези фактори позволява да се определи равнището на съответната политическа култура, както и различията в културите между различните народи. Авторът извежда следните фактори, които влияят върху формирането на политическата култура или гражданското възпитание⁹⁰:

- Силното влияние на чувствата, които гражданите изпитват към държавата си като основна институция в политическата система;
- Егалитарната нагласа в мисленето;
- Грамотността на членовете на групата;
- Честотата с която се извършват статусните промени в обществото;
- Ролята, която традиционните духовни институции, особено църковните играят в личния и обществения живот;
- Възможността за общуване със световната култура.

В някои други разработки пък се подчертават шест основни фактора, които определят политическата култура: историческите събития; политическата приемственост/прекъсване; географското положение; социално-икономическите фактори; етническите различия и конфликти, и политическата идеология⁹¹.

Става ясно, че трудно може да бъде измерена тежестта на отделните фактори, още повече имайки предвид тяхното многообразие. Една част от факторите са социално обусловени, а други са свързани с политическата социализация и образованието. Лусиан Пай обобщава, че политическата култура се формира както в резултат на историческия опит на една държава, така и на личния опит на индивидите. Той допълва, че тази култура е продукт на учебния процес и действителния опит на хората⁹².

4. ОВЛАДЯВАНЕ НА ПОЛИТИЧЕСКАТА КУЛТУРА

Изграждането на културата, в т. ч. и политическата култура е сложна и многопосочна дейност. Според Трендафил Митев в рамките на един човешки живот процесът на овладяването на политическата култура минава най-общо през четири основни фази⁹³:

- Първата фаза се нарича *фаза на политическо самообразование*. Най-често тя обхваща младите години на личността. Характеризира се с изграждането на базова политическа грамотност. Проблемите на политическата култура, обаче не трябва да са доминиращи в културното съзидание на индивида. Прекалено ранното политизиране на личността може да доведе до непоправими деформации в нейното общоцивилизационно развитие;
- Втората фаза представлява *политическото възпитание*. Като правило политическото възпитание следва политическото самообразование. То се осъществява чрез: системно и задълбочено изучаване на строго определен тип политическа литература; чрез членство в съзнателно и трайно избрана политическа партия; при доброволна работа в определени нейни помощни институции и пр. Идеалният вариант за приключването на тази фаза е изграждането на една балансирана демократична политическа култура;
- Третата фаза може да се нарече условно *фаза на политическото участие*. Това е фазата на политическа изява. При нея гражданинът вече участва активно в реалния политически процес. Само овладелият третото равнище на политическата култура, може да се ангажира смело и с конкретна практическа политическа дейност. Най-висшето ниво на политическата култура е израстването на личността като оригинален политически лидер;
- Четвъртата фаза на политическата култура е *фазата на политическото творчество*. Обикновено политическите гении разработват качествено нова доктрина за по-нататъшното развитие на обществото.

⁹⁰ Митев, Т. 2001. Основи на политическата наука (политология), с. 122-124.

⁹¹ 6 Important Factors That Determine a Political Culture. <http://www.shareyouressays.com/knowledge/6-important-factors-that-determine-a-political-culture/113459>

⁹² Political Culture: Meaning, Objects and Factors which mould Political Culture. <http://www.preservearticles.com/2014081433548/political-culture-meaning-objects-and-factors-which-mould-political-culture.html>

⁹³ Митев, Т. 2001. Основи на политическата наука (политология), с. 126-127.

Изследвания върху политическата социализация показват, че първата фаза има най-голямо значение за политическото поведение на личността. Така например, според Херберт Х. Химан „индивидите възприемат по един завършен начин политическите поведения още в ранен етап от своя живот и след това постоянно ги възпроизвеждат“⁹⁴. Дюверже отбелязва, че най-общо политическите поведения не могат да бъдат променени у възрастните и в този смисъл политическата социализация на децата на практика е по-важна от пропагандата сред възрастните⁹⁵. В предвид това се налага необходимостта от по-задълбочено изследване на отговорността за политическата социализация и поведение на подрастващите.

5. УЧИЛИЩЕТО КАТО АГЕНТ НА СОЦИАЛИЗАЦИЯТА

Социализацията е един процес на интеграция на индивида в генералната система на обществото. По думите на Мохамед Шеркауи [M.Chersaoui, 1986] тя е една трансформация от асоциално към социално съществуване, усвояване на категории на мислене, система от идеи, вярвания, традиции, морални ценности⁹⁶.

Цялостният ефект на този процес е резултат от взаимодействието на множеството фактори⁹⁷. Социализацията протича под въздействието на следните основни фактори – семейство, училище, средства за масова информация, трудов колектив, казармата при мъжете⁹⁸. Всички те влияят с различна сила в зависимост от интензивността и присъствието им в живота на личността.

Безспорно семейството е основният агент⁹⁹ на социализацията, който има най-продължително и силно въздействие върху формирането, развитието и реализацията на личността в обществото. То, обаче претърпява фундаментални структурни и функционални трансформации. Някои изследователи считат, че във връзка с дълбоките изменения в историческото развитие на брака и семейството (особено през втората половина на XX в.) тези институции нямат бъдеще (Енциклопедичен речник по социология, *семейство*). Това налага използването на възможностите на другите фактори на социализацията и най-вече на училището, което е създадено основно за социализация¹⁰⁰.

6. РОЛЯТА НА УЧИТЕЛЯ В ПРОЦЕСИТЕ НА ПОЛИТИЧЕСКА СОЦИАЛИЗАЦИЯ

Едни от основните въпроси, свързани с процесите на политическа социализация засягат посочените по-горе агенти на социализацията. От една страна тези агенти пряко или непряко преподават политическо знание на децата, а от друга имат мобилизираща функция, тъй като насърчават или обезкуражават политическите действия на младите хора¹⁰¹.

Различни изследователи подчертават влиянието на семейството като един от основните социализиращи агенти при предаването на основните политически ориентации. Детерминиращото влияние на родителската социализация се подчертава предимно във връзка с развитието на партийна идентификация, политическа идеология и политическо участие. По-нови изследвания, обаче оспорват идеята, че децата в значителна степен възприемат възгледите на своите родители¹⁰².

⁹⁴ Дюверже, М. 1999. Социология на политиката, с. 108.

⁹⁵ Пак там, с. 108-109.

⁹⁶ Иванов, И. Серия „Педагогическа социология“, Социализацията, с. 4.

⁹⁷ Пак там, с. 88.

⁹⁸ Пак там.

⁹⁹ Две са основните понятия, свързани със социализацията: **социализиращ се** - индивид, обект на социализация. Второто основно понятие е **социализатор - агент** (индивид, институция, група), повече или по-малко институциализиран, който социализира един или повече индивиди. Още се нарича инстанция на социализацията. Според И. Иванов „от социализаторите в съвременни условия определящи са семейството, училището, средствата за масова информация, трудовият колектив, казармата при мъжете. Другите - връстниците, социокултурната и демографска среда, субкултурите и пр. в крайна сметка са второстепенни, макар, че за определени индивиди могат да се окажат решаващи“ (Пак там).

¹⁰⁰ Пак там, с. 94.

¹⁰¹ Political Socialization and the Making of Citizens.

<http://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199935307.001.0001/oxfordhb-9780199935307-e-98>

¹⁰² Пак там.

Освен изучаването на влиянието на родителите върху политическите нагласи и поведение на детето, фокусът на много други изследвания е насочен към ролята на училището върху развитието на политическия дълг. Самото образование е силно свързано с политическите знания, интереси, избирателната активност и други форми на политическо участие. По думите на Дейвид Кембъл, обаче знаем сравнително малко за гражданското развитие на юношите и имаме ограничено разбиране за начина, по който училищата насърчават политическия дълг сред учениците си¹⁰³.

Според някои автори гражданското образование и учебната програма по-общо не са имали почти никакво влияние върху нагласите на учениците. Всъщност точният начин, по който обучението влияе върху учениците е на практика неясно. Трябва да се отбележи обаче, че според данни от някои изследвания гражданското обучение в училищата компенсира неравенствата в семейната социализация по отношение на политическия дълг¹⁰⁴.

След като учебната програма по гражданско образование не е определяща за формирането на политическата ангажираност на подрастващите, то факторите за постигнатите резултати трябва да бъдат потърсени извън конкретната образователна програма. Тук ясно може да бъде открояна ролята на учителя в процесите на политическото възпитание и социализация.

Изследване сред учители, проведено в края на миналия век в Холандия, показва, че само половината от опитните учители по социални науки изразяват желание да предават политическо знание на учениците в своите часове¹⁰⁵. Това е въпрос, който разгледан в наднационален план се свързва със следните основни предизвикателства: степента на допустимост от страна на държавата да се говори за политика в училищата; трудностите в безпристрастното представяне от учителите на някои от политическите теми; политическата подготовка и култура на учителите, и обществените нагласи към ролята на учителя. Тези предизвикателства се отнасят и за по-ново време в различните демократични държави, които имат за цел развитието на гражданското образование.

Освен недостатъчната мотивираност на учителите да говорят по политически теми, друг проблем пред политическата социализация се оказва и съдържанието на учебниците, свързани с политиката и гражданското образование. Така например някои анализи на съдържанието на учебници в САЩ са предимно критични и се твърди, че тези учебници „осигуряват концептуална легитимност на американските социални договорености, като пропускат социални конфликти, манипулират реалностите на икономическото участие, прикриват или рационализират политическата и икономическата сила и привилегия, делегитимират потенциални икономически алтернативи и ограничаване на одобрените методи на несъгласие и социални промени“¹⁰⁶.

Възможността за обективна политическа оценка и осъзнаването на необходимостта от политическата активност от младите хора, зависи в най-голяма степен от политическата култура и ангажираност на учителя.

7. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В съвременното общество ролята на учителя за формирането на политическата култура значително нараства. Според Доналд Кенеди „да бъдеш учител, означава да бъдеш много неща – комуникатор на практика, треньор за подобряване на уменията, вдъхновител на творческо прозрение или деликатен ръководител към аналитична мисъл, професионален ментор и много повече“¹⁰⁷. Учителят се превръща в основен агент на социализацията, от който зависи овладяването на политическото знание и осъзнаването ценността на политиката.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Бек, У. 2002. Що е глобализация? Заблудите на глобализма – отговори на глобализацията. Изд. „Критика и хуманизъм“, София.
- [2] Дюверже, М. 1999. Социология на политиката. Изд. „Кама“, София.

¹⁰³ Пак там.

¹⁰⁴ Пак там.

¹⁰⁵ Dekker, H. Political Socialization Theory and Research, с. 33.

¹⁰⁶ Пак там, с. 33-34.

¹⁰⁷ Kennedy, D. 1997. Academic Duty, с. 60.

- [3] Иванов, И.1998. Серия „Педагогическа социология”, Социализацията. Изд. „АКСИОС”, Шумен.
- [4] Конакчиева, П. Педагогически модел за възпитаване на социална и гражданска култура при ориентиране на три–петгодишните деца в света.
<http://journals.uni-vt.bg/getarticle.aspx?aid=1029&type=.pdf>
- [5] Мехмед, М. Предпоставки за полагане на основите на гражданска култура в програмата за подготвителна група в детската градина - образователно направление „социален свят”.
www.Predpostavki_za_polagane_na_osnovite.doc
- [6] Митев, Т. 2001. Основи на политическата наука (политология). Изд. „Знание”, София.
- [7] Танев, Т. 2012. Политическата култура. УИ „Св. Климент Охридски“, София.
- [8] Форест, Ф. 2001. 50 ключови думи на съвременната обща култура. Издателска къща „Кибеа“, София.
- [9] Dekker, H. Political Socialization Theory and Reseach.
https://www.researchgate.net/publication/234047064_Political_Socialization_Theory_and_Research
- [10] Kennedy, D. 1997. *Academic Duty*. Harvard University Press.
- [11] Political Culture: Meaning, Objects and Factors which mould Political Culture.
<http://www.preservearticles.com/2014081433548/political-culture-meaning-objects-and-factors-which-mould-political-culture.html>
- [12] Political Socialization and the Making of Citizens.
<http://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199935307.001.0001/oxfordhb-9780199935307-e-98>
- [13] [Stanford Encyclopedia of Philosophy](https://plato.stanford.edu/entries/civic-education/). Civic Education. First published Thu Dec 27, 2007; substantive revision Thu May 30, 2013. <https://plato.stanford.edu/entries/civic-education/>
- [14] 6 Important Factors That Determine a Political Culture. <http://www.shareyouressays.com/knowledge/6-important-factors-that-determine-a-political-culture/113459>